

УДК 342.9:340.12(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.28.28>

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Желновач Євген Геннадійович,
аспірант
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена питанню сучасного специфічного процесу становлення нових реалій формування інформаційного суспільства в Україні в умовах воєнного стану. Виокремлюються чинники, що сприяють, з одного боку більшій прозорості та інтенсифікації інформаційного суспільства, а з другого боку – чинники, що вимушено обмежують повноту реалізації суб'єктами їх права на інформацію в умовах війни. Автором наголошується, що інформаційні відносини та правовий режим, що сьогодні для них створений в Україні значною мірою відрізняється від режиму інформаційних відносин у всіх попередніх воєнних конфліктах, де було задіяне українське суспільство. Ця відмінність стосується також і поширюється, взагалі, на всю попередню світову історію воєнних конфліктів. В першу чергу, це проявляється в надвисокій для воєнного стану ступені інформаційної відкритості та активності суспільства та влади. Окремо приділено увагу в роботі питанню формування нових форм прояву інформаційної інтеграції суб'єктів в такому суспільстві, та, водночас, нових форм наслідків для соціуму впливу інституцій інформаційного суспільства. Зокрема, йдеться про згуртованість громадський об'єднань саме в питаннях інформаційного супроводження військових процесів. Розвивається і демократична культура юридичного забезпечення інформаційних відносин. Поява, наприклад такої доктрини як «держава у смартфоні», або об'єднання структур засобів масової інформації для цілодобового телемарафону, що діє вже більше року – це зразки новітніх форм прояву інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, воєнний стан, правовий режим.

INFORMATION SOCIETY IN THE CONDITIONS OF WAR: UKRAINIAN REALITIES AND LEGAL ASPECTS

Zhelnovach Yevhen Hennadiiovych,
Postgraduate Student
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

The article is devoted to the issue of the modern specific process of formation of new realities of information society formation in Ukraine under martial law. Factors contributing to greater transparency and intensification of the information society, on the one hand, and factors that forcibly limit subjects' full realization of their right to information in wartime conditions, on the other hand, are singled out.

The author emphasizes that information relations and the legal regime created for them today in Ukraine are significantly different from the information relations regime in all previous military conflicts where Ukrainian society was involved. This distinction also

applies and extends, in general, to the entire previous world history of military conflicts. First of all, this is manifested in the degree of informational openness and activity of society and the authorities, which is extremely high for the state of war.

Separate attention is paid in the work to the issue of the formation of new forms of manifestation of information integration of subjects in such a society, and, at the same time, new forms of consequences for society of the influence of institutions of the information society. In particular, it is about the cohesion of public associations precisely in matters of informational support of military processes.

The democratic culture of legal support of information relations is also developing. The appearance, for example, of such a doctrine as "the state in a smartphone" or the unification of mass media structures for a 24-hour telethon, which has been in effect for more than a year, are examples of the latest forms of manifestation of the information society.

Key words: information society, martial law, legal regime.

Інтерес до питання особливості розуміння суті інформаційного суспільства в умовах війни обумовлений не тільки ситуацією агресії росії проти України, але й взагалі тим, що такий ракурс розуміння інформаційного суспільства, як юридично значимої категорії ніколи не досліджувався. Це вже гарантує суттєву новизну означеного питання та, водночас, ставить цілу низку питань, щодо суті сучасного наукового підходу до правового режиму інформаційного суспільства та інституціональних його проявів в умовах воєнного стану.

Тут відразу виникає декілька векторів дослідження. З одного боку ми можемо виокремити той аспект, що сучасна реальна практика інформаційної взаємодії громадян та їх об'єднань, юридичних осіб, держаних органів, територіальних громад, суспільства, народу, нації в цілому (з урахуванням українських громад за межами України) створила сьогодні безпрецедентну мережу інформаційної взаємодії, інтеграції та еволюції в реальному режимі, коли питання нагального характеру вирішуються за дні, години, хвилини, а інколи і секунди. Створюються новітні форми інформаційної суспільної самоорганізації і все це під впливом саме військових подій.

З іншого боку, ми маємо специфічний режим воєнного стану, що конституційно обумовлює обмеження права на інформацію [1], як спосіб збереження людського життя, як форму захисту системи державного життєзабезпечення. Зокрема Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції. Як бачимо, у переліку відсутнє згадування статті 34, яка проголошує право на інформацію, а отже, воєнний стан дає праву владі обмежувати цю свободу [2].

Окрім цього, специфічну систему обмежень інформаційної свободи людини і громадянина та організацій створює ціла низка окремих нових нормативно-правових актів держави та, до речі, і міжнародних структур. Втім, це зовсім не призводить, як на нашу думку, до зменшення інформаційної свободи суспільства, держави та міжнародних утворень і громад. Навпаки, у порівнянні, наприклад, зі станом інформаційної свободи і співробітництва під час Другої Світової війни рівень інформаційної свободи, прозорості, комунікацій, з одночасною тенденцією інформатизації суспільства тільки інтенсифікувався. Такий феномен обумовлений, вірогідно тим, що воєнний стан сьогодні, одночасно стосується не тільки фізичних бойових зіткнень, але й таких

новітніх явищ, як інформаційна війна, гібридна війна, інформаційно-психологічні операції та інше.

Інструментальне розуміння охоплення питань цієї теми дослідження передбачає певний вихід за межі традиційної системи методів наукового набору філософських прийомів. Тобто, тут не виключається, наприклад, використання історичного методу для з'ясування хронології відмінностей суті інформаційного суспільства в періоди попередніх воєнних конфліктів і сьогодення. Але, водночас, вивчення процесів самоорганізації і виникнення, підтримки стійкості і розпаду структур (систем) різної природи на основі методів математичної фізики («формальних технологій»), тобто синергетичний підхід, також застосовується при вивченні такої складної і неструктурованої системи, як мережний інформаційний простір. Одночасно, можна говорити і про втілення в роботі системно-структурного підходу для визначення побудови сучасного інформаційного суспільства в умовах війни.

Відтак, мета даної роботи буде формуватися в тому, що коректно буде формулювати як структурно-правова відмінність сучасного процесу формування інформаційного суспільства в Україні під впливом воєнного стану. В такому ракурсі відмінність вбачається від тих процесів, що передували загальному і традиційному процесам розуміння інформаційного суспільства у науковому середовищі.

Ми знаходимося сьогодні в умовах інформаційного агресивного пресингу з боку сусідньої держави, що тероризує Україну вже більше 8-ми років, а саме з лютого місяця 2014 року. Тут вже можна говорити про певні імунітетні наопрацювання України, Втім, мова йде не тільки про призвичаювання. В нашому випадку потрібно наголошувати в наукових та інших дослідженнях про актуалізацію саме захисних механізмів. Інформаційна сфера в даному випадку не є виключенням. Всі попередні досягнення нашої держави і нашого суспільства в напрямку формування інформаційного суспільства мають бути повністю акумульовані і в режимі воєнного стану. Йдеться і про правовий режим ЗМІ, і про сучасну систему кібербезпеки, і про безпосередні інформаційні стосунки громадян у повсякденному побуті, що можуть відбуватися без використання спеціальних технологій.

Активна фаза війни створила умови де сформувалися новітні інформаційні технології, яких раніше не існувало. Наприклад цілодобовий телемарафон засобів масової інформації об'єднав державні і приватні телеканали, радіомережі та видавничі структури у особливу онлайн структуру, що режимі реального часу інформує все населення України про ситуацію в різноманітних гарячих точках держави. Відчувається постійний «пульс» суспільства, а також здійснюється інформаційне єднання нації.

Так, урахуваючи пряму військову агресію з боку рф, активне поширення державою-агресором дезінформації, викривлення відомостей, а також виправдовування або заперечення збройної агресії рф проти України, з метою донесення правди про війну, забезпечення єдиної інформаційної політики в період дії в Україні правового режиму воєнного стану, запровадженого Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX [3], урахуваючи вимоги Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4], Рада національної безпеки і оборони України вирішила, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UАразом» [5].

Ще одним інноваційним аспектом інформаційного середовища України виступає, безумовно, інтерактивний сайт і мережевий додаток «Дія», як реалізація доктрини «Держава у смартфоні». Кількість інструментальних механізмів, що пропонує сьогодні цей електронний сайт дозволяє вже говорити, про значне подолання усіляких корупційних схем, що існували раніше. Тут і дорівняння електронних документів до паперових, і надання можливості реєстраційного процедурного механізму, і система водійського документообігу, і обігу електронного обліку страхового та пенсійного діловодства, облік підприємницького діловодства та багато іншого. Це дійсно інформаційне суспільство, інформаційне єднання, спрощення інформаційними засобами повсякденного життя громадян [6].

Не можна не звернути увагу і на інформаційну актуалізацію банківського сектору, де волонтерські зусилля допомоги фронту створили унікальний інформаційний простір для акумуляції активів, що сприяють допомозі збройним силам України, територіальній обороні, Службі безпеки України, Національній поліції, Службі надзвичайних ситуацій, та добровольчим організаціям в питаннях матеріального, технічного, інформаційно-електронного та іншого забезпечення.

Водночас є і певні інструменти, що обмежують укріплення інформаційного суспільства. Зокрема, стаття 64. Конституції України про конституційні права і свободи людини і громадянина, що не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції. Як можемо бачити у цьому переліку не має 34 статті. Тобто, статті про те де кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [1].

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Втім, слід розуміти, що сучасна ситуація інформаційного обороту відносин в суспільстві значно відрізняється від умов прийняття Конституції України у 1996 році. І не зважаючи на редакції тексту від 2019 року, ми все ж маємо ситуацію, що сьогодні надає більшості громадян максимальну площину для реалізації інформаційної свободи. Це і доступність до онлайн інформації, і електронна свобода, і телефонія, і теле- та радіопростір. Не остаються у стороні і видавничі структури. Нічого подібного не існувало у періоди попередніх воєнних конфліктів.

Але слід розуміти, інформаційне суспільство в умовах війни – це не тільки інституціональні прояви єднання суспільства. Це, водночас, і прояви інформаційної агресії. Держава агресор сьогодні інформаційно знущається над своїм народом приховуючи від громадян російської федерації істинну кількість загиблих на фронті та таємно спалюючи у пересувних крематоріях, а також Криму тисячі тіл без усілякого обліку [7].

Ще один прояв інформаційного суспільства – це загальна інформатизація, яка визначається як [8] – сукупність організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі

створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної комп'ютерної та мережевої техніки.

Процес широкомасштабного використання інформаційних технологій у всіх сферах соціально-економічного, політичного і культурного життя суспільства з метою підвищення ефективності використання інформації і знань для управління, задоволення інформаційних потреб громадян, організацій і держави і створення передумов переходу держави до інформаційного суспільства.

Предметна область інформатизації територіального рівня включає:

- інформатизацію законодавчої та виконавчої влади;
- інформаційну підтримку діяльності господарюючих суб'єктів регіону;
- інформатизацію процесів управління соціальною сферою;
- інформатизацію процесів ефективного природокористування та охорони довкілля.

До засобів інформатизації можна віднести:

- персональні комп'ютери, ноутбуки, мобільні телефони;
- програмне, математичне, лінгвістичне та інше забезпечення;
- інформаційні системи або їх окремі елементи;
- комунікаційні мережі, що використовуються для реалізації інформаційних технологій.

Необхідно відмітити, що наприкінці ХХ століття інформатизація стала важливою галуззю економіки розвинених країн і визначальною сферою суспільного життя, оскільки дає змогу заощаджувати основні види ресурсів, забезпечувати ефективне адміністративне і господарське управління та знижувати соціальну напруженість. Із цього погляду інформатизація стає важливою функцією держави, фактором забезпечення її безпеки та суверенітету. В Україні нормативно-правове та нормативно-технічне забезпечення процесу інформатизації в Україні почалося після ухвалення 1992 році Закону України «Про інформацію» [9], а потім у 1998 та 2022 роках Законів України «Про Національну програму інформатизації» [10; 11], «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [12] та «Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 2007-2015 роки» [13]. Окрім цього, було ухвалено низку інших нормативних актів Кабінету Міністрів України та Указів Президента України [14].

Закон України «Про інформацію» [9] визначає (а деякі статті Конституції України [1] посилюють) основні принципи державної політики в галузі інформатизації:

- інформаційна свобода: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір» (ст. 34 Конституції України);
- невтручання в особисте життя: «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди...» (ст. 32 Конституції України);
- відкритість і доступність інформації: «Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе...» (ст. 32 Конституції України), «Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення...» (ст. 57 Конституції України);
- інформаційна безпека: обмеження інформаційної свободи, відкритості й доступності інформації, режим використання персональних даних в інтересах національної безпеки, економічної доцільності й захисту прав інших людей (ст. ст. 32, 34 Конституції України);

- право власності на інформаційні ресурси та підтримка різних форм власності;
- відповідальність власників інформаційних ресурсів за якість інформації та порушення під час роботи з інформацією;
- роль держави у формуванні й реалізації політики інформатизації та інформаційної безпеки;
- гармонізація українського інформаційного законодавства із законодавством інших країн.

Згідно з відповідною Національною програмою основні напрями інформатизації в Україні такі:

- розроблення політики та організаційно-правове забезпечення інформатизації;
- формування національної інфраструктури інформатизації;
- інформатизація стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки та оборони;
- інформатизація процесів соціально-економічного розвитку;
- інформатизація пріоритетних галузей економіки;
- інформатизація фінансової та грошової системи, державного фінансово-економічного контролю;
- інформатизація соціальної сфери;
- інформатизація в галузі екології та використання природних ресурсів;
- інформатизація науки, освіти і культури;
- міжнародне співробітництво.

Національна програма інформатизації передбачає виконання низки галузевих і регіональних програм та проектів. Зокрема, планується створювати й розвивати інформаційно-аналітичні, обчислювальні та автоматизовані системи, центри й мережі у правовій сфері.

Процес створення оптимальних умов щонайповнішого задоволення інформаційно-правових потреб органів суду, прокуратури, юстиції, Міністерства внутрішніх справ та інших правоохоронних органів завдяки ефективній організації та використанню інформаційних ресурсів визначається як правова інформатизація. Часто це поняття охоплює також процес створення всіх необхідних умов для забезпечення правовою інформацією органів влади, організацій, суб'єктів господарської діяльності та громадян.

Отже, правова інформатизація – це інформатизація правотворчої та правореалізаційної діяльності, а також правове забезпечення процесів інформатизації.

Державою повинна бути встановлена правова рівновага, яка стосуватиметься прав і свобод у інформаційній галузі та інформаційній діяльності і припустимих обмежень у цьому сегменті щодо інтересів обстоювання прав і свобод громадян. Функції державної політики інформаційної безпеки мають бути спрямовані на інформаційне забезпечення державної внутрішньої і зовнішньої політики, напрямів розвитку України. Для інформаційного забезпечення (інформаційно-пропагандистської роботи) доцільне залучення широкого кола державних діячів, політиків, учених, спеціалістів. Державна влада, яка недооцінює необхідність активного інформаційного забезпечення власної внутрішньої і зовнішньої політики, як правило, майбутнього не має.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Р.М., Ярошенко П.П. та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України від 25.12.1997 № v009p710-97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#Text>
3. Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні: від 24 лютого 2022 р. № 64.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. С. 1509. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». Указ Президента України № 152/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>
6. Дія (сервіс). URL: <https://cutt.ly/W8wCZzI>
7. Стець Андрій. У Криму росіяни цілодобово сплячуть тіла загиблих на війні окупантів. Таким чином російська влада намагається приховати втрати. *Суспільство*. URL: <https://zaxid.net/news>
8. Інформатизація. URL: <http://surl.li/bjczp>
9. Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
10. Про Національну програму інформатизації. Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 27-28, ст. 181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>
11. Про Національну програму інформатизації. Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>
12. Про Концепцію Національної програми інформатизації. Закон України; від 04.02.1998 № 75/98-В. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1998. № 27-28, ст. 182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки. Закон України; від 09.01.2007 № 537-V. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2007. № 12, ст. 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>
14. Про затвердження плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» : Розпорядження КМУ від 15.08.2007 № 653-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/653-2007-%D1%80#Text>